

Г.М. Тарасюк, д.е.н., проф.
А.О. Чагайда, к.т.н., доц.
О.В. Мілінчук, к.е.н., доц.

Державний університет «Житомирська політехніка»

Економіко-правові аспекти діяльності закладів громадського харчування Житомира на початку ХХ століття

Фундамент сучасного міського господарства міста Житомира почав закладатися на рубежі ХІХ–ХХ ст. У цей період активно розвивалася промисловість, торгівля, фінансові установи, а також сфера гостинності. Економіко-правові аспекти діяльності тогочасних закладів громадського харчування регулювалися Положенням про трактирні заклади 1863 року, згідно з якими до трактирних закладів належали готелі, подвір'я, мебльовані квартири, кімнати, ресторації, кавові будинки, кафе-ресторани, харчевні, буфети, трактири, намети для відпочинку та інші заклади з правом «тримати стіл» і подавати напої. Відповідно до законодавчих актів для цих підприємств встановлювався трактирний збір, розмір якого визначався спеціальною комісією Міської думи. Аналіз архівних даних щодо видачі дозволів на відкриття трактирних закладів, а також патентів дозволив авторам у статті узагальнити перелік з 5 ресторанів, 25 трактирів третього розряду з продажем алкогольних напоїв, 9 буфетів, 5 ренських льохів, 6 льохів російських вин (розпивочних), 1 пивної лавки трактирного промислу, 67 пивних розпивочних лавок, які діяли у 1912 році в місті Житомирі.

На основі архівних довідок щодо сплати трактирного збору у 1913 році в статті було сформовано унікальні списки ресторанів і трактирів третього розряду; льохів, буфетів та пивних лавок трактирного типу; а також розпивочних пивних лавок із зазначенням їх власників та місць розташування в Житомирі. У статті проаналізовано розподіл трактирних закладів на групи (розряди) та порядок визначення трактирного збору для кожної із груп. Підкреслено роль ресторанів та інших закладів харчування в складі або поряд із закладами розміщення. Проілюстровано оригінальну довідку про сплату трактирного збору власником ресторану, розташованого у готелі «Франція». У висновках підкреслено, що з початком Першої світової війни кількість закладів трактирного промислу постійно зменшувалась, а встановлення радянської влади призвело до остаточного припинення діяльності приватних закладів громадського харчування.

Ключові слова: історія гостинності Житомира; трактирний заклад; трактирний збір; патент.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з практичними завданнями. Період кінця ХІХ – початку ХХ ст. в Російській імперії був пов'язаний із бурхливим розвитком промисловості, що прискорило зростання вимог споживачів до рівня послуг сфери гостинності. Поблизу залізничних станцій почали масово відкривати готелі та заклади харчування, а в приміщеннях самих станцій – буфети. Реформа міського управління мала цілу низку недоліків, але за рахунок надання значних прав самоуправлінню призвела до розвитку освіти, громадської благодійності, покращення благоустрою міст, розвитку торгівлі та сфери обслуговування. Правовий статус закладів трактирного промислу в цей період історії, а також трансформація визначених законом правил під час адаптації їх до реалій життя у губерньському Житомирі стали етапом розвитку індустрії гостинності та визначили напрям розвитку цієї сфери у місті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Етапи створення та розвитку закладів харчування різних регіонів України відображено у працях В.А. Руснавської, згідно з дослідженнями якої заклади сфери гостинності на початку ХХ ст. прагнули до інтеграції в глобальні процеси з метою стати складовою світової цивілізації, при цьому стрімко розвивалися нові напрями сервісної діяльності та нові форми обслуговування [1, 2]. Черемісін О.В. у своїй роботі [3] зазначає, що міський податок сплачувався не лише трактирами, а й установами, близькими до них: готелями, кав'ярнями, продуктовими лавками, кухмістерськими, меблевими крамницями тощо, а окрему групу трактирів складали ресторани і буфети в театрах. Під час класифікації трактирних установ необхідно враховувати, що у різних містах вона була неоднаковою, але в цілому всіма містами визнавалися трактирними установами: трактири, готелі, продуктові лавки, пивні. Ткачова С.С. характеризує ключові історичні події в розрізі чотирьох складних етапів становлення та розвитку ресторанного бізнесу [4], а А.Гуменюк підкреслює значну модернізацію ресторанної справи та сфери громадського харчування у містах Правобережної України впродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст. в галузі надання послуг населенню [5].

Метою статті є аналіз законодавчих актів та дослідження реальної картини розвитку сфери харчування у місті Житомирі на початку ХХ ст., встановлення впливу різноманітних чинників на розширення бізнесу, особливості оподаткування залежно від рівня сервісу і соціального статусу потенційних відвідувачів.

Викладення основного матеріалу. Проведення реформ у другій половині ХІХ ст., викликане необхідністю пошуку джерел фінансування дефіциту бюджету Російської імперії, призвело до відміни системи відкупників, за якої вся виручка від продажу алкогольних напоїв і страв у закладах харчування залишалася відкупникам замість попередньої виплати ними в казну відповідної «откупной» суми. «Городовое положение», затверджене Олександром ІІ у 1870 році, надало міській думі право на встановлення на користь міста зборів з трактирних закладів, заїжджих дворів та харчових лавок на підставі відповідного Положення 1863 року [6].

Положення про трактирні заклади, введене в дію у повному обсязі з 1 січня 1863 року, вперше законодавчо визначило, що «трактирним закладом є відкрите для публіки приміщення, в якому або віддаються в найм особливі покої «зі столом», або проводиться продаж страв і напоїв» (п. 1 Положення). На цій підставі трактирними закладами вважалися: а) готелі; б) подвір'я; в) мебльовані квартири (в столицях), які здавались із харчуванням, за умови, що один господар здавав більше за 6 кімнат; г) власне трактири; д) ресторації; е) кавові будинки; ж) грецькі кав'ярні (в Москві); з) кафе-ресторани і кухмістерській столи для відвідувачів; і) харчевні; к) буфети при театрах, балаганах, пароплавах, на пароплавних пристанях, станціях залізниць, в клубах і публічних зборах різного роду; л) овочеві і фруктові лавки, де в особливих покоях пропонувалися закуски і різноманітні сніданки; м) міські галереї (в Москві) з правом тримати стіл і продавати напої; н) намети для відпочинку, що відкривались у літню пору року.

Відповідно, власникам трактирних закладів дозволялося продавати: а) для вживання на місці і на винос: різноманітні страви, десерти, кондитерські вироби та напої (крім виноградних вин, спиртних напоїв, портеру, пива і меду); тільки для вживання у закладі: виноградні вина, спиртні напої, портер, пиво і мед; б) «виключно для вживання на місці»; тютюн і сигарети (п. 4 Положення) [7].

До закладів торгівлі алкогольними напоями, що повинні були отримати патенти рішенням міської Думи, належали: 1. Оптові склади вина і спирту, що відкривалися приватними особами (за винятком складів при заводах); 2. Штофні, а також фруктові і молочні лавки, якщо власники бажають продавати напої на винос; 3. Ренкові льохи, що продають напої на виніс, постійні або ж тимчасові на ярмарках: «Нижегородської, Ирбитської, Корінний, Ростовської, Харківської (Хрещенської), Київської (Контрактівій) і Полтавській (Ллінській)» (*ред.* – збережено мову оригіналу); 4. Льохи, які продають виключно російські виноградні вина на виніс і на розлив; 5. Трактирні заклади, зазначені в Положенні про ці заклади, якщо в них забажають влаштувати буфет з продажу алкогольних напоїв; 6. Питні будинку, шинки і корчми; 7. Заїжджі двори з можливістю продажу алкогольних напоїв; 8. Тимчасові виставки; 9. Портерні і пивні лавки; 10. Ренкові льохи з розливним продажем, постійні або тимчасові на ярмарках [8].

Наступне «Городовое положение», затверджене у 1892 році, передбачало, що «трактирний збір» встановлюється міською Думою на підставі нового положення про трактирні заклади [9]. Положення про трактирний промисел 1893 року передбачило вже розподіл закладів на 3 групи:

1) до закладів трактирного промислу без задачі покоїв у найм було зараховано: трактири, ресторани, харчевні і духани; овочеві, фруктові лавки і ренкові льохи, в яких подаються закуски і страви; столові, кухмістерські, буфети в театрах, на пароплавах, пароплавних пристанях, станціях залізниць, у клубах, публічних зборах або на гуляннях та на виставках; пивні лавки з продажем гарячої їжі; кондитерські з продажем у них різних страв для споживання на місці; кавові або закусочні лавки тощо;

2) до закладів трактирного промислу з віддачею в найм покоїв належали: готелі, постоялі двори, заїжджі будинки, корчми, а також мебльовані кімнати і подвір'я з передбаченими послугами харчування, якщо один господар здавав у найм більше за 6 кімнат;

3) не належали до трактирного промислу: а) заклади, які торгують, навіть для споживання на місці, лише чаєм, молоком, молочними продуктами та різноманітними прохолодними напоями (квас; зельтерська, содова, фруктові та ягідні води); б) пивні лавки, в яких здійснюється продаж тільки холодних (маркітантських) закусок [10].

У 1912 році в Житомирі працювали 5 ресторанів, 25 трактирів 3 розряду з продажем алкогольних напоїв (в тому числі враховано заклад Биковського, який було закрито серед року відповідним розпорядженням міської адміністрації), 1 трактир без продажу напоїв, 9 буфетів, 5 ренкових льохів (магазинів з продажу алкогольних напоїв на винос), 6 льохів російських вин (розпивочних), 1 льох російських вин (на винос), 1 оптовий склад пива, 1 пивна лавка трактирного промислу, 67 пивних розпивочних лавок [11].

Для здійснення торговельної діяльності трактирний заклад мав отримати відповідний дозвіл від міської думи, що був оформлений у вигляді постанови про утворення закладу із зазначенням його

призначення, місця розташування та дотримання норм благочестя і благоустрою. Окрім того, на різноманітні види діяльності власники отримували патент, що дозволяв відповідний вид торгівлі. Порівняно з 1912 роком кількість закладів змінилася і на 1913 рік було видано відповідні патенти на проведення діяльності такими закладами трактирного промислу: ресторанами і трактирами третього розряду (табл.1) [12].

Таблиця 1

Перелік ресторанів і трактирів третього розряду, що отримали патенти для проведення діяльності у м. Житомирі у 1913 році (збережено мову оригіналу)

№	Кому належить	Где находится	№ пат.
Трактиры 2го разряда (рестораны)			
1	Корженевский Иосиф	Киевская ул., соб. дом, при гост. «Франция»	67 и 68
2	Лифшиц Шліома	Михайловская, соб. дом	98 и 99
3	Климович Юзефа	угол Киевской и Петербургской, соб. дом, при гост. «Рим»	100 и 101
4	Высоцкая Іуліана	Киевская ул., д. Іося Сегала	140 и 141
5	Бутерлевич Бронислав	Бердичевская ул., д. Крайской	172 и 173
Трактиры 3го разряда			
1	Кирилло Михаил	Киевская, д. Мельникова	167
2	Мессіонжпик Меер	угол Театральной и М.Бердичевской ул, соб. дом	168
3	Кантор Хап	Кафедральная ул., соб. дом	169
4	Гальперин Янкель	Подольская ул., соб. дом	170
5	Скоморовский Яков	Чудновская ул., соб. дом	174
6	Балон Александр	Киевская ул., д. Раушала	182
7	Каменир Фейга	угол М.Бердичевской и Б.Чудновской ул., соб. дом	183
8	Дорн Павлина	Соборная площадь, д. Эдмунда Дорна	203
9	Кауфман Лея	угол Крестовоздвиженской и Полтавской ул., соб. дом	207
10	Скляр Кузьма	Московская ул., д. Штыкеля	221
11	Кудынская Сабина	Госпитальная ул., д. Аннопольского	248
12	Корнеев Николай	Малеванка-Трояновская ул., соб. дом	249
13	Штейсель Герш	Чудновская ул., соб. дом	250
14	Синаюк Цуко	Кафедральная ул., соб. дом	275
15	Янчак Анна	Угол Московской и Гоголевской ул., д. Іосифа Янчака	321
16	Лозицкий Іосиф	Соборная пл, д. Галкера	323
17	Парпур Никита	Житний базар, д. Мейзенберга	324
18	Грайвер Лейзар	Соборная ул., соб. дом	327
19	Холодецкий Франц	Андреевская ул., д. Хейкера	334

Ресторани, розташовані поруч із готелями, завжди були готові запропонувати своїм клієнтам як вишукані, так і недорогі страви та напої. В меню були наявні різноманітні супи, салати зі свіжих овочів, страви з м'яса та риби, фрукти, морозиво, кава та лікери, а ресторани більш високого класу мали власний винний льох [13].

Перелік рецептур алкогольних напоїв для відвідувачів закладів гостинності початку ХХ ст. вражав різноманітністю: грог, глінтвейн, пунш, горілка московська, горілка Єрофеїч, горілка цілюща, горілка зорна, абсент швейцарський, горілка м'ятна, горілка анісова, горілка солодка англійська, горілка солодка Барбатська, горілка солодка зі слив, горілка солодка липова тощо. Лікери за рецептами переможців Всесвітньої виставки в Парижі (1889 р.) взагалі мали окрему категорію «лікер-крем», тобто густий лікер, що ллється як олія. Лікери виготовляли лише із додаванням натуральних олій (есенції не використовували), а вимогою до цукру було використання кускового рафінаду.

Перелік льохів російських виноградних вин, буфетів та пивних лавок трактирного промислу наведено в таблиці 2 [12].

Таблиця 2

Перелік льохів, буфетів і пивної лавки трактирного типу, що отримали патенти для проведення діяльності у м. Житомирі у 1913 році (збережено мову оригіналу)

№	Кому належить	Где находится	№ пат.
Погреб русских виноградных вин			
1	Журавский Мойша	Чудновская ул., соб. дом	64
2	Коднер Малк	Госпитальная ул., соб. дом	65
3	Ланда Ципа	Бердичевская ул., соб. дом	118
4	Добрин Ципойра	Чудновская ул., соб. дом	119
5	Ланда Бася	Чудновская ул., соб. дом	135
6	Кантор Хая	Соборная ул., соб. дом	146
Буфеты			
1	Соловьев Василий	станция ж.д. «Житомир», зал II класса	11 и 12
2	Соловьев Василий	станция ж.д. «Житомир», зал III класса	13 и 14
3	Лозенко Петр	при городском театре	35 и 36
4	Совет Старейшин Житомирского Коммерческого Собрания	Михайловская ул., д. Раковского	60 и 61
5	Житомирскому Гражданскому Собранию	Киевская ул., д. Пиньковского	131 и 132
6	Житомирскому Благородному Собранию	Киевская ул., д. Богдановича	211 и 212
7	Штейсель Герш-Абрам	Чудновская ул., соб. дом, в свадебном зале	286 и 287
Пивные лавки трактирного промысла			
1	Махачек Иосиф	Соборная ул., д. Канторов	95

Унікальний список розпивочних пивних лавок, частка яких в загальній кількості трактирних закладів м. Житомира була найбільшою, представлено в таблиці 3 [12].

Таблиця 3

Перелік розпивочних пивних лавок, що отримали патенти для проведення діяльності у м. Житомирі у 1913 році (збережено мову оригіналу)

№	Кому принадлежит	Где находится	№ пат.
1	2	3	4
Распивочные пивные лавки:			
1	Корень Брайндель	Хлебная ул., соб. дом	2
2	Требухов Ипполит	Киевская ул., д. Пеньковского	6
3	Финкель Этль-Шпринц	Старо-Вильская ул., соб. дом	10
4	Рогазинский Казимир	Соборная ул., д. Фришмана	15
5	Круликовский Иван	угол Пушкинской и Банной ул., д. Гурвица	16
6	Махачек Иосиф	Кафедральная ул., д. Коднера	29
7	Янса Феодот	Петербургская ул., д. Факштейна	30
8	Махачек Иосиф	Вильско-Шоссейная ул., д. Майзлиша	31
9	Лещинская Хима-Рухль	Бассейная ул., соб. дом	33
10	Корень Хая-Сура	Киевская ул., соб. дом	34
11	Вайнер Янкель	угол Бердичевской и Госпитальной ул., соб. дом	37
12	Каменир Эс.	Воздвиженская ул., соб. дом	38
13	Путіевский Герш	1 ^я Мельничная, соб. дом	41
14	Стырт Перл	Бердичевская ул., соб. дом	42
15	Царук Павлина	Андреевская ул., соб. дом	43
16	Фильцер Фейга	Ивановская ул., соб. дом	62
17	Ратнер Юдка	Рыбная ул., соб. дом	102
18	Мышковский Антон	Андреевская ул., соб. дом	106
19	Слуцкий Дувид	Киевская ул., соб. дом	115
20	Меер Онуфрий	Михайловская ул., д. Розенцвейга	116
21	Добрин Ципойра	Чудновская ул., соб. дом	120
22	Шиманский Николай	Госпитальная ул., д. Зильбермана	124

Закінчення табл. 3

1	2	3	4
23	Мантель Брух	Хлебная ул., соб. дом	125
24	Андрушкевич Феофил	Воздвиженская ул., д. Шамеса	126
25	Каменир Ривка	Чудновская ул., соб. дом	127
26	Шепариус Неха	Андреевская ул., соб. дом	128
27	Зильбергерц Ицка-Юся	Кафедральная ул., соб. дом	129
28	Вакс Ицка	2 ^а Смолянка – в черте городской оседлости, соб. дом	130
29	Беленцова Александра	Госпитальная ул., д. Радецкой	136
30	Котик Ицхак-Давид	Петербургская ул., соб. дом	138
31	Янович Иван	Ровенская ул., соб. дом	139
32	Гадзевич Кирилл	Бердичевская ул., д. Давиденко	142
33	Новак Пинхас	Киевская ул., соб. дом	143
34	Альбрехт Игнатий	Петербургская ул., д. Интмана	148
35	Альбрехт Игнатий	Вильско-Шоссейная ул., соб. дом	149
36	Ставницер Малк	набережная реки Тетерева, соб. дом	162
37	Стырт Рувин-Лейв	Провиантская ул., соб. дом	163
38	Гузь Рас	Андреевская ул., соб. дом	164
39	Барановская Эмилія	Мещанская ул., соб. дом	165
40	Фридланд Цука	Кафедральная ул., соб. дом	171
41	Перельман Герш	Вильско-Шоссейная ул., соб. дом	176
42	Розензафт Арон	Школьная ул., соб. дом	177
43	Варшавское Акц. О ^{во} «Габербунг и Шилле»	Чудновская ул., д. Хаселевой	178
44	Сладек Николай	Набережная ул., д. Гершензона	179
45	Быковский Янкель	Вильско-Шоссейная ул., соб. дом	180
46	Энгельман Бенціон	Рудненская ул., соб. дом	181
47	Громадецкий Яков	Соборная ул., д. Тойба	186
48	Недопыга-Малецкая Марія	Вильско-Шоссейная ул., д. Фефера	200
49	Лерман Тем	1 ^а Смолянка, соб. дом	220
50	Цыбуль Надежда	Бердичевская ул., д. Литвинского	229
51	Таловеров Даниил	Пушкинская ул., д. Старосветского	237
52	Завадская Мария	Рудненская ул., д. Шдебского	255
53	Крупичко Владимир	Бердичевская ул., д. Топольницкой	257
54	Клайн Яков	1 ^а Смолянка, д. Айзмана	258
55	Машинц Никита	Вильско-Шоссейная ул., д. Фиша	273
56	Альбрехт Игнатій	Вильско-Шоссейная ул., д. Шишкина	293

Окрім вже зазначених (табл. 1–3), протягом 1913 року було додатково видано дозволи на відкриття у Житомирі: трактиру з реалізацією вин, розлитих у графіни (трактир другого класу) – Карлу Карловичу Дорну (вул. Петербургська, власний будинок); 4 трактири з реалізацією казенного вина в опечатаній тарі (трактир третього класу) – Євстафію Коломейчуку (вул. Вільсько-Шосейна, буд. Фрегерова), Данилу Таловерову (вул. Петербургська, буд. Белецького), (вул. Вільсько-Шосейна, буд. Перельмана) та Хаїму Камениру (вул. Воздвиженська, власний будинок); 1 буфету – Федору Горелову (сад Сумовського, в театрі); 2 пивні лавки – Павлу Павленко (вул. Радзівілівська, власний будинок) і Рівкі Ходоровій (вул. Андріївська, власний будинок) [14].

Під час визначення розміру податків трактирний збір розподіляли між «закладами, що виробляють продаж міцних напоїв» і «закладами, які не виробляють такого продажу». Міська дума визначала суму трактирного збору для кожного закладу, виходячи з економіко-соціальної кон'юнктури міського поселення, на підставі зарахування закладу трактирного промислу до певної групи, відштовхуючись від «ступеню прибутковості, розміру обороту, роду і особливостей виробленого промислу, за місцем знаходження їх в місті або за іншою, найбільш відповідною правильному розподілу збору, ознакою» [10]. Такий розподіл на групи не відбувався лише в містах, де загальна кількість трактирних закладів була менше двадцяти. У 1898 році Положенням про державний промисловий податок торговельні підприємства було розподілено на 4 розряди. До першого розряду належали такі заклади трактирного промислу, у яких наймана плата за їх приміщення перевищувала п'ять тисяч рублів на рік; або прибутковість їх приміщень, обчислена для справляння казенного податку з міського нерухомого майна, була не нижча за зазначену суми; або ж особливий трактирний збір з цих закладів на користь

міста перевищував: в столицях – одну тисячу п’ятсот рублів, а в інших містах – одну тисячу рублів на рік. До другого розряду належали заклади трактирного промислу, у яких наймана плата за їх приміщення становила від понад одну тисячу і до п’яти тисяч рублів на рік; або прибутковість цих приміщень, обчислена для справляння казенного податку з міського нерухомого майна, була не нижча за зазначену суму; або ж особливий трактирний збір з цих закладів на користь міста становив: в столицях – від понад двісті до однієї тисячі п’ятсот рублів, а в інших містах – від понад двісті до однієї тисячі рублів на рік, а також усі буфети на першокласних станціях залізниць. До третього розряду належали заклади трактирного промислу, що не зазначені у розрядах: I, II і IV. А до останнього, четвертого розряду, належали заїжджі двори позаміських поселень, що не здійснювали реалізації міцних напоїв, тютюну і тютюнових виробів [15].

Після розподілу трактирних закладів за групами міська дума визначала суму збору для кожної групи, а також найвищий та найнижчий рівень податку для окремих закладів. Визначенням конкретної суми податку із певного закладу опікувалась або обрана комісія серед власників закладів, або загальні збори власників. Сума трактирного збору в Житомирі залишалася незмінною протягом років і складала 5700 карбованців, хоча кількість закладів у 1913 році, порівняно із 1912, зменшилася на 8. Це змушувало власників максимально відкладати прийняття рішення про розподіл податку у сподіванні на відкриття нових закладів харчування [16]. В цілому із суми у 5700 крб податку на заклади трактирного промислу Житомира 60 % сплачували п’ять ресторанів (1905 крб) і шість буфетів (1548 крб) [17]. Найбільший податок серед ресторанів було визначено для закладу, що розташований у готелі «Франція» – 642 крб (рис. 1), а найменший – власниці ресторану Висоцькій Юліані, яка сплачувала 170 крб замість попередньо визначених 214 крб (рис. 2).

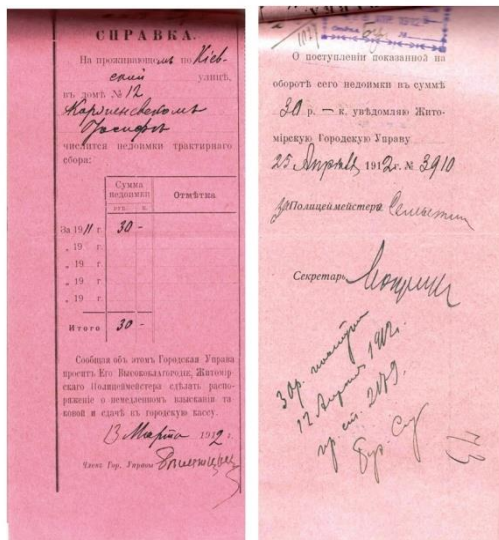

Рис. 1. Довідка про часткову сплату трактирного збору власником ресторану, розташованого у готелі «Франція» [18]

Рис. 2. Довідка про сплату трактирного збору Висоцької Юліані, власниці ресторану, розташованого у будинку Сегала [19]

Визначення податку з трактирних закладів спеціальною комісією часто викликало невдоволення певних власників сумою зборів, і якщо оскарження способу внутрішнього розподілення міською думою трактирного збору та розподілу закладів за групами не допускалося, то скарги на конкретну суму для закладу міська управа приймала до розгляду. Так розподіл податку, здійснений комісією по пивних лавках 3 квітня 1912 року, був оскаржений трьома власниками закладів. Розензафт Арон, Добрін Ціпойра і Каменір Рівка зазначали, що комісія допустила суттєві порушення під час розподілу податку, незважаючи на дійсне положення закладів та керувалася виключно інтересами членів комісії та близьких до них осіб. Ці твердження ґрунтувалися на тому, що достатньо легко визначити, скільки кожен заклад реалізує пива щороку і, відповідно до цього, розподілити суму, асигновану утримувачами місцевих пивоварних заводів (Альбрехтом, Махачеком та ін.) на часткове покриття цього податку від кожного пивного закладу. Комісія ж, що захищала власні та інтереси своїх родин, розподілила податок таким чином, що пивні заклади з реалізацією пива вдвічі більшою ніж у скаржників, мали ще і платити вдвічі менший податок зі своїх закладів. Але швидка відповідь від Житомирської міської управи одразу все розставила на свої місця: розподіл пивного податку вже затверджено міською думою і підписано губернатором до виконання, тому «просьбу оставить без удовлетворения» [20]. Влітку 1914 року, перед початком Першої світової війни, імператор Микола II надав право місцевим органам самоврядування

припиняти торгівлю алкогольною продукцією на час мобілізації, а рішенням від 16 серпня 1914 року закон посилили і продовжили з 22 серпня і до завершення військових дій [21]. З того часу було введено повну заборону на продаж алкогольних напоїв у трактирних закладах другого та третього розрядів, а зважаючи на те, що головним джерелом доходів трактирів була саме торгівля алкоголем, ця заборона спричинила закриття більшості закладів. Заборона на виробництво та продаж кондитерських виробів через дефіцит цукру та спекулятивний ріст цін весною 1917 року погіршали і так непросту фінансову ситуацію у закладах більш високого рівня обслуговування, і тому ресторан у готелі «Франція» був змушений значно скоротити меню через загрозу повного позбавлення права на торгівлю.

Висновки. Реформи кінця XIX ст. збільшили повноваження міських дум, і податки та збори із закладів гостинності стали відігравати вагомий роль у наповненні бюджетів міст. На початку XX ст. у Житомирі внаслідок європейського впливу функціонували різноманітні заклади громадського харчування, що могли задовольнити смаки різних соціальних груп. Разом із тим, найбільш розповсюдженими були трактири третього розряду і пивні лавки, адже розмір податку з таких закладів був значно нижчим, ніж із закладів більш високого класу. З початком Першої світової війни кількість закладів трактирного промислу постійно зменшувалась, а встановлення радянської влади призвело до остаточного припинення діяльності приватних закладів харчування і реалізації алкогольних напоїв.

Список використаної літератури:

1. Русавська В.А. До проблеми становлення закладів індустрії гостинності на вітчизняних теренах: культурно-історичний контекст / В.А. Русавська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія. – 2014. – Вип. 1 (1). – С. 187–191.
2. Русавська В.А. Корчма як заклад української гостинності / В.А. Русавська // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2013. – № 4. – С. 60–66.
3. Черемісін О.В. Податки та збори з міського населення Півдня України в 1870–1917 рр. / О.В. Черемісін // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія : Історичні науки. – 2019. – Т. 30 (69). – № 3. – С. 82–92.
4. Ткачова С.С. Ресторанний бізнес: основні етапи становлення та розвитку / С.С. Ткачова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2011. – Вип. 2. – С. 510–519.
5. Гуменюк А. Розвиток ресторанної справи та системи закладів громадського харчування у містах Правобережної України впродовж 1861–1914 рр. / А.Гуменюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Історичні науки. – 2019. – Том 29. – С. 189–194.
6. Городовое положение 16 июня 1870 г. – Санкт-Петербург, 1871. – 101 с.
7. Положение о трактирных заведениях 4 июля 1861 г. / Полное собрание законов Российской империи. Собрание II. – Т. 36. – № 37198. – С. 70–78.
8. Положение о питейном сборе 4 июля 1861 г. / Полное собрание законов Российской империи. Собрание II. – Т. 36. – № 37197. – С. 39–70.
9. Городовое положение 11 июня 1892 г. / Полное собрание законов Российской империи. Собрание III. – Том 12. – № 8708. – С. 430–456.
10. Положение о трактирном промысле / Полное собрание законов Российской империи (ПСЗ-3). Собрание III. – СПб., 1897. – Т. 13, Ст. 9738. – С. 404–410.
11. Уведомление в Житомирскую городскую управу / Державний архів Житомирської області. – Ф. 62, оп. 2, спр. 148, арк. 3
12. Список трактирных заведений, буфетов и пивных лавок, на открытие которых в 1913 году управлением 1 округа акцизных сборов Волынской губ. выданы патенты / Державний архів Житомирської області. – Ф. 62, оп. 2, спр. 148, арк. 7–9 зв.
13. Тарасюк Г.М. Становлення готельного бізнесу в Житомирі: історичний аспект / Г.М. Тарасюк, А.О. Чагайда, О.В. Мілінчук // Економіка, управління та адміністрування. – Житомир, 2020. – № 3 (93). – С. 42–49.
14. Список частных питейных заведений, открытых в 1-м округе Волынского акцизного управления в городе Житомире в 1913 году / Державний архів Житомирської області. – Ф. 62, оп. 2, спр. 148, арк. 14.
15. Положение о государственном промысловом налоге / Полное собрание законов Российской Империи. Собрание III. – Том 19. – № 15601 (дополнения). – С. 210–220.
16. Протокол / Державний архів Житомирської області. – Ф. 62, оп. 2, спр. 148, арк. 26–26 зв.
17. Расклад 5700 руб. за содержание заведений трактирного промысла с продажем крепких напитков / Державний архів Житомирської області. – Ф. 62, оп. 2, спр. 148, арк. 20–21 зв.
18. Справка / Державний архів Житомирської області. – Ф. 62, оп. 2, спр. 149, арк. 73–73 зв.
19. Справка / Державний архів Житомирської області. – Ф. 62, оп. 2, спр. 149, арк. 214–214 зв.
20. Жалоба / Державний архів Житомирської області. – Ф. 62, оп. 2, спр. 149, арк. 66–66 зв.
21. Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при Правительствующем Сенате. – Петроград, 1915. – Отд. I. – Ст. 2348.

References:

1. Rusavs'ka, V.A. (2014), «Do problemy stanovlennja zakladiv industrii' gostynnosti na vitchyznjanyh terenah: kul'turno-istorychnyj kontekst», *Naukovi zapysky Ternopil's'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni Volodymyra Gnatjuka*, Serija Istorija. No. 1 (1), pp. 187–191.

2. Rusavs'ka, V.A. (2013), «Korchma jak zaklad ukrai'ns'koi' gostynnosti», *Visnyk Nacional'noi' akademii' kerivnykh kadriv kul'tury i mystectv*, No. 4, pp. 60–66.
3. Cheremisin, O.V. (2019), «Podatky ta zborny z mis'kogo naselennja Pivdnja Ukraïny v 1870–1917 rr.», *Vcheni zapysky Tavrijs'kogo nacional'nogo universytetu imeni V.I. Vernads'kogo*, Serija *Istorychni nauky*, Vol. 30 (69), No. 3, pp. 82–92.
4. Tkachova, S.S. (2011), «Restorannyj biznes: osnovni etapy stanovlennja ta rozvytku», *Ekonomichna strategija i perspektyvy rozvytku sfery torgivli ta poslug*, No. 2, pp. 510–519.
5. Gumenjuk, A. (2019), «Rozvytok restoranoi' spravy ta systemy zakladiv gromads'kogo harchuvannja u mistah Pravoberezhnoi' Ukraïny vprodovzh 1861–1914 rr.», *Naukovi praci Kam'janec'-Podil's'kogo nacional'nogo universytetu imeni Ivana Ogijenka*, Serija *Istorychni nauky*, Vol. 29, pp.189–194.
6. *Gorodovoe polozenie* (1871), Sankt-Peterburg, 101 p.
7. «Polozenie o traktirnykh zavedeniyakh 4 iyulya 1861 g.» (1861), *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie II*, Vol. 36, No. 37198, pp. 70–78.
8. «Polozenie o piteinom sbore 4 iyulya 1861 g.» (1861), *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie II*, Vol. 36, No. 37197, pp. 39–70.
9. «Gorodovoe polozenie 11 iyunya 1892 g.» (1892), *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie III*, Vol. 12, No. 8708, pp. 430–456.
10. «Polozenie o traktirnom promysle» (1897), *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii (PSZ-3). Sobranie III*, SPb., Vol. 13, No. 9738, pp. 404–410.
11. Derzhavnyj arhiv Zhytomyrs'koi' oblasti (1913), *Uvedomlenie v Zhitomirskuyu gorodskuyu upravu*, F. 62, op. 2, spr. 148, p. 3
12. Derzhavnyj arhiv Zhytomyrs'koi' oblasti (1913), *Spisok traktirnykh zavedenii, bufetov i pivnykh lavok, na otkrytie kotorykh v 1913 godu upravleniem 1 okruga aktsiznykh sborov Volynskoi gub. vydany patenty*, F. 62, op. 2, spr. 148, pp. 7–9.
13. Tarasjuk, H.M., Chagajda, A.O. and Milinchuk, O.V. (2020), «Stanovlennja gotel'nogo biznesu v Zhytomyri: istorychnyj aspekt», *Ekonomika, upravlinnja ta administruvannja*, No. 3 (93), pp. 42–49.
14. Derzhavnyj arhiv Zhytomyrs'koi' oblasti (1913), *Spisok chastnykh piteinykh zavedenii, otkrytykh v 1-m okruge Volynskogo aktsiznogo upravleniya v gorode Zhitomire v 1913 godu*, F. 62, op. 2, spr. 148, p. 14.
15. «Polozenie o gosudarstvennom promyslovom naloge», *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi Imperii. Sobranie III*, Vol. 19, No. 15601, pp. 210–220.
16. Derzhavnyj arhiv Zhytomyrs'koi' oblasti (1913), *Protokol*, F. 62, op. 2, spr. 148, p. 26.
17. Derzhavnyj arhiv Zhytomyrs'koi' oblasti, *Rasklad 5700 rub. za sodержanie zavedenii traktirnogo promysla s prodazhem krepkikh napitkov*, F. 62, op. 2, spr. 148, pp. 20–21.
18. Derzhavnyj arhiv Zhytomyrs'koi' oblasti (1913), *Spravka*, F. 62, op. 2, spr. 149, p. 73.
19. Derzhavnyj arhiv Zhytomyrs'koi' oblasti (1913), *Spravka*, F. 62, op. 2, spr. 149, p. 214.
20. Derzhavnyj arhiv Zhytomyrs'koi' oblasti (1913), *Zhaloba*, F. 62, op. 2, spr. 149, p. 66.
21. *Sobranie uzakonenii i rasporyazhenii pravitel'stva, izdavaemoe pri Pravitel'stvuyushchem Senate (1915)*, Petrograd, Otd. I, St. 2348.

Тарасюк Галина Миколаївна – доктор економічних наук, професор, декан факультету бізнесу та сфери обслуговування Державного університету «Житомирська політехніка».

<https://orcid.org/0000-0001-5112-102X>.

Наукові інтереси:

- проблеми теорії та практики планування діяльності суб'єктів господарювання;
- управління проектами;
- проблеми розвитку туризму та готельно-ресторанного бізнесу.

E-mail: galinatar@ukr.net.

Чагайда Андрій Олегович – кандидат технічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Державного університету «Житомирська політехніка».

<https://orcid.org/0000-0003-1826-9545>.

Наукові інтереси:

- проблеми теорії та практики технології виробництва на підприємствах харчової промисловості;
- мінітехнології на підприємствах готельно-ресторанного господарства.

E-mail: andrey11081968@ukr.net.

Мілінчук Ольга Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Державного університету «Житомирська політехніка».

<https://orcid.org/0000-0003-2561-0799>.

Наукові інтереси:

- економіка та управління підприємствами;
- актуальні питання розвитку туризму та готельно-ресторанного бізнесу.

E-mail: OlgaMilinchuk@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 25.01.2021.